

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Елица Димитрова – ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по: област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма: Докторска програма „Социология“.

Автор: Дарена Димитрова Христозова

Тема: „Младежки жизнени преходи в условията на глобализация“

Научен ръководител: доц. д-р Сийка Костадинова Ковачева – ПУ „Паисий Хилендарски“.

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД 21-645 от 23.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Младежки жизнени преходи в условията на глобализация“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление .1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Социология“. Автор на дисертационния труд е Дарена Димитрова Христозова – докторантка в редовна форма на обучение към катедра “Приложна и институционална социология” с научен ръководител доц. д-р Сийка Костадинова Ковачева от ПУ „Паисий Хилендарски“. Представеният от Дарена Христозова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи. Дарена Христозова е представила за рецензиране дисертационен труд в обем 226 стр., автореферат на български и английски език, автобиография, декларация за оригиналност и достоверност на дисертационния труд, декларация за оригиналност на приносите, докладна записка за насочване към защита от научния ръководител, молба за откриване на процедура за придобиване на научна и образователна степен „доктор“, протокол за насочване към защита на дисертационния труд от Катедра „Приложна и институционална социология“, справка за изпълнение на

минималните национални изисквания за придобиване на научна и образователна степен „доктор“, становище на научния ръководител за стартиране на процедурата за защита на дисертационния труд, четири научни публикации по темата на дисертационния труд, две от които са публикувани в реферирани международни списания.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Дарена Христовова е придобила бакалавърска степен по „Социология“ и магистърска степен по „Управление на човешките ресурси“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. Дарена Христовова е приета за обучение в докторската програма по „Социология“ в ПУ и е отчислена с право на защита през 2022 г. Докторантката има натрупан преподавателски опит – тя е водила упражнения по ЕСИ, Социология на младежта и Методи и методология на социалните изследвания. Участвала е в девет обучителни курса, вкл. и в такива, свързани с работа с данни от международни социологически изследвания, изследователски методи в областта на емпиричната социология и пр. Докторант Д. Христовова има пет участия в научни форуми в България и чужбина. Много добро впечатление прави публикационната ѝ активност, която включва шест статии, четири от които на английски език, вкл. в международни реферирани списания. Четири от статиите са по темата на дисертацията и са част от документите по настоящата процедура. Д. Христовова има също така три участия в научни монографии.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд на докторант Дарена Христовова е фокусиран върху актуална тема, свързана с младежките жизнени преходи в условията на глобализация. Дисертацията се състои от увод, първа глава, в която е представена теоретичната рамка на изследването, втора глава, в която се описва методологията на дисертационното изследване, трета глава, в която се представя анализ на резултатите от количествено и качествено проучване, заключение, приноси и ограничения на дисертационния труд и приложения. Общият обем на труда е 226 стр., а библиографията включва 166 заглавия, от които 47 на български език и 119 на английски език.

Обект на дисертационното изследване е социалната група на младите хора и особеностите на разгръщане на жизнените преходи (в частност, преходът от образование към заетост) в контекста на съвременното българско общество. Нарастваща несигурност, наблюдавана в съвременните общества е съпътствана от процес на дестандартизиране на жизнените траектории на младите хора, което затрудняват постигането на трайна икономическа независимост и автономия. Начините на протичане на жизнените преходи в етапа на младостта в съвременния период са обект на редица изследвания. В този контекст основно преимущество на дисертационния труд на Д. Христовова е, че тя се фокусира върху взаимодействието между

глобалните тенденции, свързани с нарастващата несигурност, и спецификата на постсоциалистическите общества, в които социалните трансформации и ускореното интегриране в нов тип геополитически формации, влизат във взаимодействие и предизвикват важни промени в протичването на жизнените преходи. Дестандартизацията на жизнените преходи, предизвикана от удължения период на обучение, нарастващата несигурност на работните позиции и флексибилизацията на труда, променящите се ценностни ориентации, свързани с нарастващата консумативна култура и либерализирането на обществените норми по отношение на личностните избори, влизат във взаимодействие и налагат необходимостта от провеждане на задълбочено и многостранно проучване на промените в преходите към зрелостта сред младите хора в България.

Преходът от образование към заетост има важно значение, тъй като той стои в основата на придобиването на икономическа независимост, която е предпоставка за протичането на други жизненни преходи, като напр. напускане на родителския дом, формиране на партньорски съюз, преход към родителство и пр.

Много добро впечатление прави изваждането на ограниченията на изследването, свързани главно с необхванати подгрупи млади хора. Това предава стегнат и фокусиран вид на изложението, но и същевременно открива нови изследователски хоризонти, които авторката би могла да разработи в бъдещите си научни изследвания. Потенциални бъдещи теми са особеностите в жизнените преходи на „младежите от малките населени места, малцинствените групи, преждевременно отпадналите от образователната система, принадлежащите към групата NEETs, както и младежите от висшата класа, обучаващи се в чужбина и разчитащи на финансова подкрепа от родителското семейство“ (стр. 9).

С оглед на защитата на основната теза на дисертационния труд, че в резултат на съвременните динамични условия на живот, високообразованите млади хора в България развиват нови модели и стратегии по отношение на прехода от образование към заетост, Д. Христова провежда самостоятелно емпирично изследване, в което разкрива многообразието от фактори, посредством които се разгръщат процесите на дестандартизация в жизнения път на младите хора. На основата на проведенния емпиричен анализ основните фактори, които тя извежда, са свързани със семейната среда и семейния произход, както и с институционалния контекст и социалните неравенства в съвременното българско общество.

В научен и научно-приложен план резултатите и изводите от проведеното изследване могат да послужат за основа на изясняването на други ключови преходи в живота на младите хора и спецификата на тяхното разгръщане, какъвто е напр. преходът към формиране на семейство и родителството. Изводите от дисертационния труд могат да бъдат използвани също

така и в контекста на провеждането на политиките, насочени към подкрепа на младите хора при осъществяването на прехода към заетостта.

4. Познаване на проблема

Дарена Христозова демонстрира много добро познаване на концепциите, които проблематизират спецификата на глобализационните процеси, основните теории за жизнените преходи и начинът, по който се разглежда в тях тематиката за младежките преходи. Много добро впечатление прави добра стилистика и последователността в излагането на основните тези и изводи на автори, работещи в областта на глобализационните изследвания, социология на жизнените преходи и социология на младежта. Систематизацията на основните изводи в младежките изследвания, проведени в България след 1989 г. до днес, както и описанието на съвременния социален контекст в България на основата на данни от националната и европейската статистика, засягаща показатели, свързани с младежката образователна и трудова активност, описват детайлно контекста, в който се развиват процесите на дестандартизиране на жизнения път на младите хора в България. В теоретичната част на изследването (първа глава) Д. Христозова показва много добро познаване на предметната област на дисертацията, както и умения за синтезиране на основните теории и извеждане на взаимовръзките между тях.

5. Методика на изследването

Във втора глава на дисертационния труд е представена методологията на изследването, което е базирано на смесени методи (онлайн количествено проучване, дълбочинни интервюта и изследване на случаи). Избраният методологичен подход позволява тезата и хипотезите на дисертацията да бъдат емпирично верифицирани, както и да бъдат изведени спецификите на националния контекст и факторите, които влияят върху процеса на дестандартизиране на прехода към заетостта сред високообразованите млади хора в България. Силна страна на дисертационното изследване е именно това, че Д. Христозова реализира свое самостоятелно емпирично проучване, което позволява нейните изследователски идеи и хипотези да намерят емпирична верификация чрез методите на емпиричната социология. Самостоятелното провеждане на теренната работа, анализа и обработката на данните от количественото и качествено изследване показват много добри организационни и аналитични умения на авторката, които са предметни в представения дисертационен труд.

Освен онлайн количествено проучване, емпиричният анализ в дисертацията се основава на проведени дълбочинни интервюта с млади хора. Интервюирани са 6 младежи със завършено средно образование или студенти, 6 младежи със завършено висше образование, и 1

интервю със служител от „Центъра за социални иновации“ към община Пловдив. Много добро впечатление прави разнообразието от специалности, в които се обучават участниците в изследването. Това позволява да бъдат проведени по-детайлни анализи относно възможностите за професионална реализация, трудностите и бариерите, които младите професионалисти от различни специалности изпитват при осъществяването на прехода към заетостта.

В емпиричния раздел на дисертацията са представени също така четири случая (case studies), които типологизират моделите на преход от образование към заетост след младите хора.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационното изследване извежда наличието на структурни несъответствия между образованието и заетостта сред младите хора, които създават бариери пред навлизането им в професионална сфера. Същевременно е налице готовност сред част от младежите да направят компромиси с желания тип работа, което говори за ограниченост на техните житейски изборите, особено сред младите мъже. Както отбелязва авторката, „жените, за разлика от мъжете, са по-склонни да продължат образованието си като една от възможностите за достъп до по-добра заетост, както и да изчакат да се появи работа, която да отговаря на придобитата им квалификация. Докато мъжете в най-голяма степен са готови да преосмислят типа трудова дейност, която желаят да извършват, а немалка част от тях са дори готови да приемат каквато и да е работа.“ (стр. 92).

Друг важен извод, формулиран в дисертационното изследване е, че подкрепата от семейството и семейният произход имат важно значение при определянето на образователната и трудовата кариера сред младежите. Несигурните преходи към пазара на труда се наблюдават най-вече сред младите хора, чиито семейства са с по-ограничени материални възможности. Това показва, че социално-икономическите неравенства в българското общество оказват съществено влияние върху житейските траектории на младите хора и влияят негативно върху осъществяването на прехода към заетост и намиране на удовлетворяваща работа.

В дисертационния труд са изведени също така няколко важни типологии, очертаващи четири модела на преход към заетостта: гъвкавата заетост като възможност за самоусъвършенстване; инвестиции в образование като начин за достигане на желаната заетост; работа чрез обучение като път към бързата и успешна трудова реализация; „в капана“ на временната и несигурна заетост.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд демонстрира по убедителен начин потенциала на смесените методи в областта на социология на жизнените преходи и социология на младежта. Изведените модели на преход към заетостта сред младите хора са емпирично верифицирани и могат да послужат за формиране на политиките за трудова заетост на младите хора. Представеното изследване на случай (case study) демонстрира потенциала на този метод и предоставя възможности за повторни наблюдения на житейските траектории на избраните случаи. Този метод по-рядко се използва в емпиричните проучвания, но авторката демонстрира неговите силни страни в прилагането му в изследванията на младежта и жизнените преходи.

Към приносите на дисертационното изследване бих добавила извеждането на структурните бариери, които удължават преходите към заетостта сред младите хора в България, а именно несъответствието между полученото образование и изискванията на пазара на труда, слабата практическа ориентация в професионалното обучение, силното влияние на материалния статус на семейството върху образователните постижения на децата и техните трудови кариери, неефективността на програмите за подкрепа и осигуряване на заетост сред младите хора в България и др.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Авторката е представила четири статии по темата на дисертацията (три на английски език и една на български език). Две от статиите са в престижни международни реферирани списания, което само по себе си е отличен атестат за нейните научни компетенции в областта на дисертационния труд.

9. Лично участие на докторанта

Д. Христозова е провела самостоятелно дисертационно изследване, вкл. емпирично социологическо изследване, базирано на смесени методи, чиито резултати е анализирала и обобщила.

10. Автореферат

Авторефератът е изготвен съобразно изискванията на съответните правилници на ПУ и отразява основните резултати, постигнати в дисертационния труд.

11. Критични забележки и препоръки

Препоръката ми към Д. Христовова е да изследва в по-голяма дълбочина ефективността на политиките, свързани с осъществяването на младежите преходи към заетостта в България, което може да бъде осъществено в бъдещата ѝ научна работа.

12. Лични впечатления

Имах възможността да работя с Д. Христовова върху изследване на нагласите по отношение на жизнените преходи към зрялостта сред българските младежи, основаващо се на данни от Европейското социално изследване. Има отлични впечатления от работата на Д. Христовова, която направи самостоятелен анализ на данните от изследването и подготви публикация в научно списание.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Резултатите от дисертационното изследване имат практико-приложен характер и могат да бъдат използвани за провеждането на политики, които имат за цел да подкрепят младите хора в прехода им към заетостта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторант Дарена Христовова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Социология“, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за представения дисертационен труд, автореферат, постигнатите резултати и приноси, и **предлагам на почетното научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Дарена Димитрова Христовова в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление. 1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Социология“.

4.05.2023 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Доц. д-р Елица Димитрова